

(m)

LA BASE DE DADES CASSANDRA. UNA VEU GINECOCRÍTICA

EULÀLIA LLEDÓ I CUNILL
IES Les Corts (Barcelona) i Grup NOMBRA

*Finalment, després de tant anar amunt i avall,
havia arribat als prestatges on hi ha els llibres dels vius;
de dones i homes; perquè avui dia gairebé hi ha tants llibres
escrits per dones com per homes.
O bé, encara que això no sigui ben bé veritat,
encara que el sexe masculí continuï essent el més xerraire,
no hi ha dubte que les dones ja no es limiten a escriure novel·les.
Tenim els llibres de Jane Harrison sobre arqueologia grega;
els de Vernon Lee sobre estètica;
els de Gertrude Bell sobre Pèrsia.
Existeixen llibres sobre tota mena de temes que
fa un segle cap dona hauria abordat. N'hi ha de poemes,
peces de teatre, n'hi ha de crítica; n'hi ha d'històries
i biografies, llibres de viatge i llibres erudits i d'investigació.
Virginia Woolf, *Una cambra pròpia* (1929)*

Amb sort, quan tingueu aquesta revista a les mans, ja hi haurà penjada la base de dades *Cassandra* a la pàgina web del Centre Dona i Literatura (<http://www.ub.edu/cdona>). Amb una mica menys de sort estarà a punt de penjar-se. La resta de menys afortunades possibilitats no vull ni esmentar-la, no fos cas.

La base de dades *Cassandra*, que a continuació explicaré, es va realitzar en el marc d'una llicència d'estudis durant el curs 2001-2002. Es tracta d'una base de dades documental dedicada a la ginecocrítica que, de fet, s'acompanya d'una sèrie d'unitats didàctiques (amb la qual té alguns lligams) anomenada *Esriptores del món* que abraça una ínfima, minúscula part de les portentoses i –afortunadament– inabastables literatures femenines. Però com que aquestes unitats no són el tema de l'article d'avui, em limitaré a apuntar-ne només l'estricta títol perquè se'n vegi l'esquelet dels topants.

- Unitat 1. L'empremta i la força de la tradició: de Safo a Catul.
- Unitat 2. La creació i recreació de temes clàssics. La dona de Lot, seqüeles i fruits.
- Unitat 3. Viatges i cartes. La irresistible seducció de Constantinoble.
- Unitat 4. Cartes i dietaris. L'encís de l'escriptura privada.
- Unitat 5. La crítica: l'herència de Virginia Woolf.

Si algú té interès a consultar-la, aquesta sèrie d'unitats es troba penjada en un document pdf a la següent adreça:

<<http://www.xtec.es/sgrp/licencies/200102/resums/elledo.html>>

També n'hi ha una versió en CD-rom editada pel Departament d'Ensenyament que aplega una selecció de cinc llicències de literatura o de llengua realitzades els darrers cursos). En aquesta adreça també s'hi pot trobar la base de dades *Cassandra* que explicaré a continuació.

Objectius de la *Cassandra*

L'objectiu fonamental de la base de dades bibliogràfica *Cassandra* és servir com a recurs de consulta o d'estudi per entendre i aprofundir aspectes de la literatura poc tractats. Ha de servir per posar a l'abast del professorat –entès en el sentit més ampli possible–, o de qui consulti la base, de qualsevol lectora o lector, una sèrie important de llibres i revistes que per diverses raons no són molt divulgats o coneguts (almenys la majoria) i, en canvi, són fonamentals per acarar un estudi de la literatura una mica més global i ampli, amb el mínim de restriccions possibles. També, evidentment, per apropar i donar a conèixer al professorat i resta de públic interessat l'obra de les escriptores, les anàlisis que han suscitat, i els punts en comú i les disparitats que hi ha entre elles.

Aquesta tasca, que es podia haver plantejat com l'elaboració d'una simple bibliografia, em va semblar molt més interessant i útil planificar-la i presentar-la com un seguit de fitxes bibliogràfiques organitzades en forma de base de dades; és a dir, en essència una bibliografia que ha pres cos, una bibliografia encarnada, ja que, al marge de fornir moltes d'altres informacions, presenta un resum i molts cops una valoració de cada llibre perquè qui la consulti pugui fer-se una idea molt més fidedigna i ajustada de si li interessa o no, de què parla realment el llibre.

La base *Cassandra* consisteix, doncs, en una base de dades documental que conté les dades i l'explicació de 135 llibres dedicats a la literatura sobre autores antigues, modernes, i les seves corresponents aproximacions didàctiques i fonamentacions teòriques; aquest últim aspecte és prou desconegut i força menystingut encara actualment, cosa que ocasiona, en part, la minimització i l'ocultació de les literatures escrites per dones i les consegüents mancances a l'hora d'acarar qualsevol ensenyament sobre literatura; fins i tot a l'hora de simplement llegir i intentar entendre les relacions, els lligams entre les autores o la tradició.

Passos per farcir la *Cassandra*

Evidentment, perquè existeixi realment una base de dades, s'ha de saber, per una banda, el que hi ha d'anar i donar-li forma i, per d'altra, s'ha de dissenyar la base en qüestió de cara a introduir-li-ho. Normalment, els trets del futur contingut de la base en marquen moltes de les seves característiques i també, ¿per què no dir-ho?, les peculiaritats i possibilitats de la base determinen la manera de presentar-ne el contingut. Les bases són un bell exemple de l'adequació contingut-forma.

A molts grans trets els passos per recopilar i crear el que conté la base de dades passen per la:

1. Selecció de llibres, revistes i textos d'investigació, d'assaig i de crítica; així com alguns dels dedicats a coeducació. Això vol dir molts tipus de consulta i de tot tipus:
 - 1.1. catàlegs,
 - 1.2. col·leccions,
 - 1.3. bibliografies especialitzades i, de vegades, no tan especialitzades,
 - 1.4. consultes a persones enteses en la matèria,
 - 1.5. consultes a Internet,
 - 1.6. consultes a l'ISBN.
2. Lectura de tot aquest material (i aquí s'ha de fer bona una de les regles d'or que cita P.D. James al seu llibre *La hora de la verdad*, a l'hora de fer crítica literària, regla que postula que s'ha de llegir cada llibre i en la seva *totalitat* (l'autora es dedica també a la investigació políciaca), norma que sembla una veritat de peu de banc, és a dir, òbvia, però que en ocasions no ho és tant).
3. Elaboració de la fitxa bibliogràfica de cada llibre.
4. Entrada de materials a la base.

Com es pot comprendre, la majoria d'aquests passos no es donen estrictament l'un darrere l'altre, sinó que de manera gairebé simultània es van fent tots quatre, sobretot a mida que el que es va llegint i fixant porta a noves lectures i a noves recerques bibliogràfiques i a l'elaboració de noves fitxes que, al seu torn, porten a noves lectures i de nou a la feina de ressenyar...

Realització de la *Cassandra*

Per portar-la a terme, es va triar una base de dades de tipus documental perquè és la mena de base que millor s'adequa a una base de dades bibliogràfica. Al mateix temps, una de les condicions imprescindibles de la base és que havia de ser a l'abast del professorat, havia de ser versàtil i fàcilment manejable, havia de "pesar" poc perquè els ordinadors

l'admetessin sense dificultat. Finalment, es va triar una base de dades documental Idealist 3 (per comoditat l'anomeno base de dades, encara que no és exactament una base de dades sinó un programa gestor de bases de dades documentals). Aquesta decisió va venir determinada bàsicament per cinc motius:

1. per tal d'utilitzar una base de dades documental, tria lògica ja que es tracta d'una base de dades bibliogràfica i aquesta classe de bases acostuma a ser d'aquest tipus,
2. per la possibilitat de lligar aquesta base amb d'altres bases de dades bibliogràfiques,
3. perquè és molt versàtil i fàcilment traslladable, és a dir, es pot vessar en molt poc temps i sense gaires trastorns, a d'altres formats, fins i tot, si es volgués, a una base de dades relacional com per exemple l'Access.

Com podrà comprovar qui entri a l'adreça abans esmentada, la *Cassandra* i l'*Idealist* en què està organitzada perquè es pugui consultar es baixa en pocs segons a l'ordinador; això sí (contràriament al pdf de les unitats didàctiques), la base, perquè funcioni, s'ha d'instal·lar a l'ordinador, no es pot consultar ni manejar sense fer-ho prèviament. Com es comprovarà aviat si es fa, ocupa molt poc espai (tant al CD com a Internet hi ha una versió de la base en pdf que permet múltiples recerques).

La base es va realitzar adaptant-la a partir d'un dels formats amb què els centres de recursos de professorat fitxen els seus materials. Era absurd intentar inventar-se una base partint de zero com si no n'hi hagués cap, donat que ja hi ha molta experiència i pràctica sobre la seva realització, és a dir, n'hi ha força de fetes i a més pensades i dissenyades per especialistes en la matèria, gent, doncs, que en sap molt més que jo que evidentment no en sóc. (Vull tornar a agrair aquí a Jordi Domingo del Centre de Recursos Pedagògics Baix Llobregat IV la seva tasca tan incansable com desinteressada i entusiasta sense la qual no existiria la base *Cassandra*.)

Un cop triada, l'organització dels materials dins la base de dades va ser prou treballosa i difícil pel simple fet que sóc professora de llengua i literatura i no d'informàtica i només tenia una certa experiència amb la base de dades relacional Access ja que la vaig utilitzar en relació amb feines que he portat a terme amb diccionaris. El meu bagatge era molt limitat, doncs.

També a molts grans trets explicaré que els passos per construir la base de dades van passar per:

1. tria d'una de les bases d'*Idealist* 3 amb què els centres de recursos fitxen els seus materials que fos viable i compatible amb les informacions que es volien posar de manifest,
2. estudi de la base i acarament amb els llibres, revistes i altre material ressenyat per concretar i acotar els camps,

3. construcció d'una pantalla amb els comandaments i les icones adequades per poder treballar,
4. disseny i construcció de la base a partir d'un model preestablert,
 - 4.1. eliminació d'alguns dels camps existents,
 - 4.2. adequació d'alguns dels camps existents,
 - 4.2.1. selecció de les paraules clau en els camps que aquestes paraules estan predeterminades i codificades,
 - 4.3. establiment dels camps de la base,
 - 4.3.1. creació de les paraules clau en els camps que aquestes paraules no estan predeterminades sinó que són lliures,
 - 4.4. disseny d'una pantalla d'entrada a la base,
 - 4.5. creació d'un comptador automàtic de fitxes,
5. establiment dels camps de la base,
6. disseny d'un format de visualització,
7. disseny de formats d'impressió,
8. entrada de fitxes bibliogràfiques a la bases de dades.

Com per a la selecció i ressenya dels llibres i revistes que conformen el contingut de la base, també en aquest cas la majoria d'aquests passos no es poden donar estrictament l'un darrere l'altre, sinó que va haver-hi anades endavant i enrere, giragonses i dreces.

Moltes de les modificacions i fins i tot eliminacions de camps es van fer a mesura que s'introduïen fitxes; a l'igual que per portar a terme la selecció de paraules clau.

Fins i tot, paral·lelament a l'hora que s'introduïa el material, es van haver de modificar icones i comandaments. Com pel que fa al contingut de la base, una cosa portava a l'altra i en aquest cas va ser determinant la varietat de les revistes i llibres seleccionats i fitxats.

El cos de la *Cassandra*

Quant al material aplegat en la base de dades, n'hi havia un antecedent en paper en la guia bibliogràfica inclosa al llibre *Dotze escriptores i una guia bibliogràfica*¹ que vam realitzar Mercè Otero i jo mateixa cap a l'any 1994 (aprofito també per agrair a Mercè Otero que, generosa i amable, em regalés la feina conjunta que vam fer en aquell volum com a fonament, terra i saba, per a aquesta base). Com el nom del llibre acabat d'esmentat indica, la seva última part conté prop d'una cinquantena de fitxes, no de llibres de creació sinó de llibres de crítica; aquest treball és el punt de partida de la base de dades que presento, ja que aquí es recuperen, en bona part refetes i actualitzades, moltes de les fitxes que allà es presentaven, i s'amplien amb aproximadament 100 entrades més entre llibres i revistes.

¹ Lledó, Eulàlia i Mercè Otero (1994), *Dotze escriptores i una guia bibliogràfica*. Barcelona, ICE de la UAB.

A l'hora de començar a parlar del material contingut a la base, abans de res he de fer constar que la primera decisió que vaig prendre va ser nodrir-la de material en format paper, és a dir, basar-la fonamentalment en llibres i revistes i deixar de banda la resta de formats (CD –a menys que acompanyin un llibre–, articles penjats a Internet, etc.).

El segon que he de dir és que malgrat que la crítica literària feminista, en qualsevol de les seves vessants (teoria, recuperació d'autores, recuperació de textos, catàlegs, bio-bibliografies, recuperació de la tradició, genealogia, establiment de lligams entre autores, relació entre obres, estudi de les característiques comunes en l'obra de les escriptores, anàlisi dels trets divergents, compilació segons gèneres, temes fonamentals...), comença a tenir una producció considerable i més d'un grapat d'obres que ja són clàssiques, és notable la poca incidència que té en català o castellà. La producció autòctona, encara que molt tímidament va creixent, és minsa i no hi ha una política de traduccions sistemàtica; això s'agreuja si es té en compte que s'està parlant, a més, d'un camp realment ampli, extens i multicairat.

De tota manera, tant en castellà com en català (encara que en molt menor grau), hi ha una sèrie de col·leccions dedicades totalment o en part a l'anàlisi, a la teorització o a fer conèixer i posar de manifest les literatures de les escriptores. Pel que fa a les publicacions en català, es compta amb el fons de la col·lecció "Clàssiques Catalanes" de la desapareguda laSal, edicions de les dones, que entre 1983 i 1989 va publicar catorze volums (alguns dels quals són dobles) dedicats bàsicament a la recuperació de la literatura de dones –els pròlegs d'alguns dels llibres són peces importants pel que fa a la crítica– i algun directament a la crítica. Una altra editorial també, jaí, lassa!, desapareguda va dedicar dues col·leccions a les literatures de les escriptores; em refereixo a l'àmbit "Espai de dones", i en especial a la col·lecció "Clàssiques", de les Edicions de l'Eixample.

Les col·leccions més importants (i segur que me'n deixaré) pel que fa a la recuperació i a l'edició de la producció en llengua castellana, són la col·lecció "Biblioteca de Escritoras", iniciada el 1989 per l'Editorial Castalia i l'Instituto de la Mujer. Quant als estudis teòrics, malgrat que no és una col·lecció dedicada a la literatura, la col·lecció "Feminismos", començada el 1990 per l'editorial Cátedra, la Universitat de València i l'Instituto de la Mujer, ara per ara, mostra una sana tendència a dedicar-hi part dels seus títols.

Força col·leccions editen amb certes regularitats llibres de crítica literària: la mítica i veterana "Antrazyt" d'Icaria (Adrienne Rich, per exemple) i de la mateixa editorial la sèrie "Mujeres y culturas" dins una col·lecció que es diu "Akademeia"; la col·lecció "Cuadernos inacabados", filla també de la benemèrita laSal, que, des que aquesta editorial va plegar, és a redós de la madrilenya Horas y horas; "Palabra en el tiempo" de Lumen, especialista en Virginia Woolf, un dels puntals de la ginecocrítica; també hi ha la sèrie "Cultura y Diferencia; Teorías feministas y cultura contemporánea" dins la

col·lecció “Pensamiento crítico/Pensamiento utópico” de l’editorial Anthropos.

També cal fer esment dels molts centres (i per aquesta raó no els enumero) que hi ha a moltes universitats espanyoles d’això que s’ha convingut a batejar com a “estudis de gènere” o “estudis de les dones”. Força d’aquests centres, es dediquin a la literatura o no, tenen revista pròpia (la mateixa *Lectora* –que acull aquest article–, *Duoda...*), publiquen força en les premses universitàries (és notable la incidència de llibres d’universitats andaluses en la base, per exemple) i també editen arran de congressos o jornades específiques. Penso que ressenyar-los té un plus de sentit ja que en general tenen una distribució restringida, per no dir-ne difícil. En aquesta mateixa línia, he procurat fitxar llibres provinents de Llatinoamèrica perquè són llibres de molt escassa difusió a la Península, de vegades sembla que, més que un oceà, hi hagi mars de separació.

Sense tenir gens ni mica la pretensió de ser exhaustiva, ni tan sols mínimament completa, ja que contínuament surten obres noves i sempre se n’escapen de les ja publicades per molt a l’aguait que s’intenti estar, la base procurava donar notícia de la major quantitat possible de llibres sobre la qüestió publicats fins aquell moment amb les lògiques limitacions personals i de temps (en aquest sentit la base s’hauria de veure com un primer pas de cara a recopilar llibres de ginecocrítica).

La lectora o el lector veurà que la ressenya que se’n fa varia d’un llibre a un altre, especialment en el resum; alguns llibres, per les seves característiques de miscel·lània o d’aplec d’articles molt diversos, simplement s’inventarien i se n’anuncia el contingut; d’altres, però, pel seu caràcter emblemàtic, per la importància que han tingut –i tenen– tant per a la literatura com per al pensament, pel seu interès com a obra de creació (estic pensant en un llibre com, per exemple, *Una cambra pròpia* de la gran Virginia Woolf, o qualsevol altre d’aquesta autora), se’n fa una ressenya una mica més àmplia i sentida.

La lectora o el lector veurà també, que hi ha obres que estan ressenyades no tant per estar totalment dedicades a la ginecocrítica (parcialment, de tota manera, sempre hi estan), sinó per la importància que han tingut i tenen en la formulació de la teoria feminista i en l’avenç del pensament del moviment feminista en qualsevol de les seves vessants; aquesta teoria i pensament són, en definitiva (amb una evident i lògica retroalimentació), els motors de la ginecocrítica; és per això, juntament amb el fet que totes les obres d’aquest tipus que s’han ressenyat (estic pensant en llibres com *Sobre mentiras, secretos y silencios* d’Adrienne Rich) tenen una connexió o altra, algun o alguns apartats dedicats a la literatura, que es justifica la seva inclusió en la base de dades.

Vull fer constar que en la selecció no s’ha inclòs cap llibre dedicat a una sola autora a menys que en el llibre es parli també, amb una certa extensió, de literatura en general, d’altres autores o autors, o d’altres llibres. Decisió tan salomònica com injusta: hi ha llibres dedicats a una sola autora que són

un autèntic compendi de crítica literària (tinc al cap, per exemple, algunes de les obres dedicades a Teresa d'Àvila).

A la base consten com a excepció tres llibres escrits en anglès, es tracta de *Women Writers of Spain, Spanish Women Writers. A Bio-Bibliographical Source Book* i *The Bloomsbury Guide to Women's Literature*. Hi són, perquè com els seus títols deixen veure, són sengles catàlegs o guies d'escriptores, amb la inclusió de les que aquí més interessin: les de l'Estat espanyol en una llengua o altra, a causa del gran interès que tenen de cara a les literatures hispàniques.

Un fragment de la *Cassandra*

Com que la base de dades, tal i com va quedar quan la vaig realitzar, es pot consultar fàcilment a l'adreça abans esmentada, no té sentit ressenyar en aquest article, els llibres i revistes que componen el seu cos. Per tant, a continuació em limitaré a consignar com a botó de mostra un exemplar una mica rar, ja que es tracta d'un llibre de Margarita Nelken escrit el 1930. No cal ni dir que hi ha materials dels qual es dona més informacions; per exemple, si es tractés d'una revista hi constarien tots els títols dels articles.

Numeració de la fitxa	CASSANDRA-132
<i>Classe de recurs</i>	llibre; miscel·lània
<i>Títol del llibre o revista</i>	<i>Las escritoras españolas</i>
<i>Autoria</i>	Nelken, Margarita
<i>Afiliació o grup associat</i>	Sección III. Ciencias literarias
<i>Editorial i lloc d'edició</i>	Labor; Barcelona
<i>Any d'edició</i>	1930
<i>Llengua en què està escrit el material</i>	Castellà
<i>Col.lecció i número. Volum en obres de diversos toms</i>	Biblioteca de Iniciación cultural 262
<i>Títols d'articles de revista</i>	(no és el cas)
<i>Característiques: nombre de pàgines</i>	235 pàgines; textos; poesies
<i>ISBN, ISSN. Dipòsit legal</i>	(no consten)
<i>Descriptor del tipus de material i enfocament (assaig, material per a la classe...)</i>	investigació; assaig; prosa
<i>Descriptor de la utilització del material (a qui s'adreça)</i>	formació de professorat; formació permanent

Descriptors temàtics

escriptores; ginecocrítica; teoria literària; tradició; cultura; anàlisi literària; història literària; literatura castellana; literatura llatina; edat mitjana; monges; teatre; poesia; narrativa; segle V; segle VIII; segle XII; segle VI; segle XIII; segle XIV; segle XV; segle XVI; segle XVII; segle XVIII; segle XIX; Brunequilda; literatura hispanoàrab; joglars; Leonor López de Córdoba; literatura mística; Lucrecia de León; Teresa de Jesús María; Santa Teresa de Jesús; Teresa de Cartagena; Jerónima de la Asunción; Luisa de Carvajal; cultalatiniparles; Beatriz Galindo; Luisa Sigea; María Pacheco; Luisa de Padilla; Isabel Correa; Cristobalina Enríquez; Justa Sánchez del Castillo; Beatriz Bernal; Feliciano Enríquez de Guzmán; Leonor de la Cueva; Ana Caro Mallén; María de Zayas; María de Jesús de Agreda; María Isidra Guzmán y de la Cerda; María Catalina de Caso; Josefa Amar; La Hija del Sol; María Rosa de Gálvez; Carmen Lanzarote; María Laborda; Gertrudis Gómez de Avellaneda; Carolina Coronado; Fernán Caballero; Cecilia Böhl de Faber; Emilia Pardo Bazán; salonereres; romanticisme; naturalisme.

Resum

Aquest curiós i pioner llibre és un passeig per la vida, l'obra i relacions literàries d'algunes escriptores espanyoles en llengua castellana. Tot i que ordenat cronològicament, el llibre no vol ser un repàs que acarrerí època rere època, sinó que es mou segons un pla d'"agrupaments ideològics", escull centrar-se en algunes autores presentades com a exemple que no pas fer desfilar una tirallonga d'escriptores i, així, al llarg de deu capítols, dels onze que en té, ja que el primer es dedica a explicar amb contundència i claredat els seus criteris pel que fa a la literatura femenina i l'esquema del llibre, situa les claus de volta i les autores que, al seu entendre, conformen aquesta literatura. En queda exclosa, per exemple, Rosalía de Castro i si bé podria sobtar l'absència d'aquesta autora canònica, a la vista del que entén Nelken per literatura espanyola i per nació, visió monolítica i sense fissures que exclou qualsevol altra política i administració que no sigui la castellana i, per descomptat, tota altra llengua, potser no hauria d'estranyar que n'exclougui una autora que també va escriure en gallec.

El llibre, tot i que coetani d'*Una cambra pròpia*, és gairebé d'abans del començament de la ginecocrítica i això es nota en la visió molts cops marcada per l'androcentrisme i alguns dels tòpics que aquest biaix sol arrossegar. Malgrat tot, té bellíssimes pàgines, altament sentides, per exemple, les dedicades a Teresa de Jesús i és un esforç, escrit amb energia i vigor, per recuperar, posar de manifest i valorar una sèrie d'autores; s'agraeix també la claredat amb què valora autores i èpoques i amb què exposa les seves opinions. El llibre es tanca amb una bibliografia que és fidel mirall de l'època en què es va escriure, un índex onomàstic i 18 delicioses làmines, 13 figures no menys interessants n'il·lustren les pàgines.

Autora de la fitxa i marc en què s'ha realitzat

Eulàlia Lledó Cunill (Esriptores del món, llicència retribuïda 2001-2002)

Futur de la Cassandra

La base de dades ja s'ha dit que aplega fins ara un total de 135 entrades (llibres, revistes o similars); així és com consta al CD fet pel Departament o penjada a la seva pàgina web. Ara bé, no té molt sentit que una base d'aquestes característiques quedi tancada, al contrari, no hauria de parar de créixer i de multiplicar-se. És per això que aquest article s'iniciava anunciant que hi ha el projecte de penjar-la a la pàgina web del Centre Dona i Literatura i feia vots implícits perquè tingués una singladura llarga i fecunda, perquè no arribés mai a terme i s'anés enriquint al llarg del viatge. És a dir, un cop penjada, s'haurà d'anar ampliant i acreixent, s'haurà d'anar alimentat i peixant, s'haurà d'anar posant al dia contínuament. Que per això es penja.

Maig del 2004